

УДК 378.4. (477.43)

Т. О. Журавльова, Ю. О. Журавльова

ДОСТУП ДО ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ РЕСУРС ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ В ОДЕСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Розглянуто основні показники розвитку Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, які формують доступ до вищої освіти як стратегічного ресурсу якісної підготовки фахівців. Проаналізовано динаміку контингенту студентів за формами навчання, освітньо-кваліфікаційними рівнями, державним замовленням, гендерною ознакою. Досліджено вплив міграційних потоків молоді за освітнім фактором.

Ключові слова: вища освіта, контингент студентів, зарахування, випуск, держзамовлення.

Вища освіта виконує важливе соціальне замовлення держави, формує інтелектуальний потенціал України, забезпечує висококваліфікованими фахівцями різні галузі економіки. Сьогодні знання у світі стають найважливішим і вирішальним фактором суспільного розвитку. Переваги національних економік більше визначаються конкурентним застосуванням знань і науковими інноваціями. Капіталовкладення у такі нематеріальні активи значні. В країнах з передовою економікою це дає можливість сформуванню ресурсів, які є основою для подальшої підтримки власної науки і освіти.

Розвиток вищої освіти півдня України розпочинається зі створення 1 (13) травня 1865 року Одеського (Імператорського) університету імені І. І. Мечникова, який і сьогодні посідає одне з провідних місць у формуванні освітньої системи, у розвитку наукових досліджень, культури в Україні.

Відповідно до консолідованого рейтингу вищих навчальних закладів України 2014 року, який складено інформаційним освітнім ресурсом «Освіта.іа», Одеський національний університет імені І. І. Мечникова посідає 4 місце серед кращих класичних університетів та 1 місце серед кращих ВНЗ південного регіону [1].

Одним із основних напрямів діяльності університету є підготовка висококваліфікованих фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями

«бакалавр», «спеціаліст», «магістр» за 14 галузями, 30 напрямками та 39 спеціальностями, які охоплюють весь спектр класичної університетської освіти. Ліцензійний обсяг становить 4786 бакалаврів, 3545 спеціалістів та 855 магістрів [2].

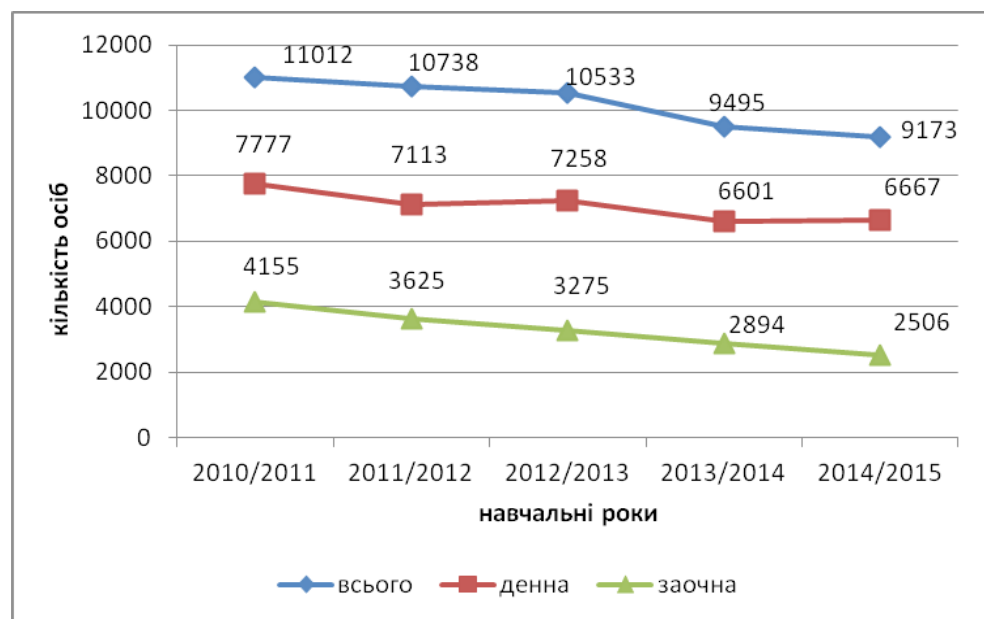

Рис. 1. Динаміка контингенту студентів, які навчаються в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова (2010-2015 роки)

Контингент студентів у 2014/2015 році становить 9173 особи, з них за денною формою навчаються 6667 осіб (72,7%), заочною – 2506 осіб (27,3%). За державним замовленням навчається 50,5% студентів.

На рис. 1 видно, як змінювався контингент студентів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова протягом останніх 5 років. Загальний контингент студентів зменшився на 16,7% в основному за рахунок зменшення контингенту студентів-заочників (на 39,7%). На денній формі навчання в останні три роки спостерігається тенденція до стабілізації контингенту студентів.

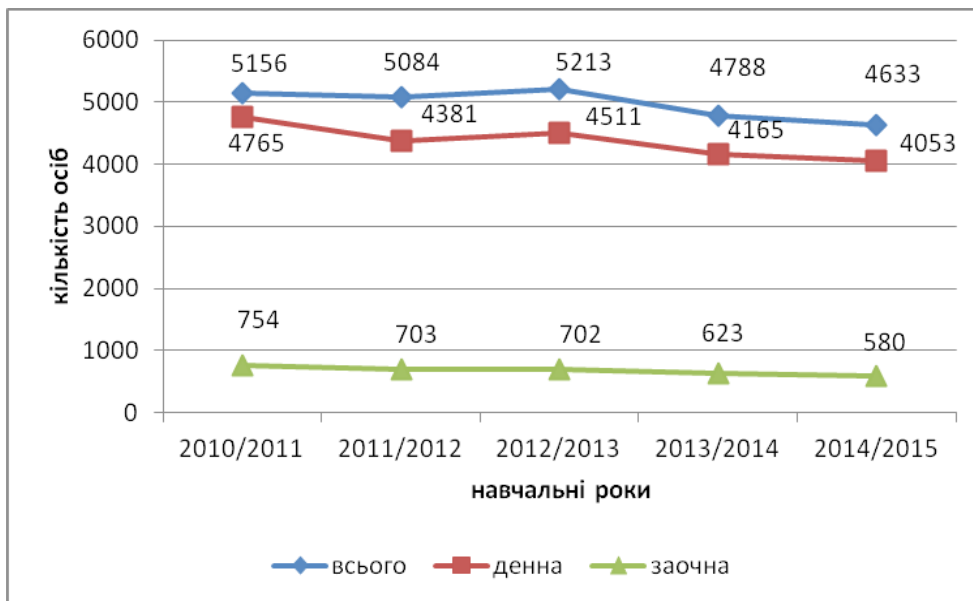

Рис. 2. Динаміка контингенту студентів, які навчаються за державним замовленням в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова (2010-2015 роки)

Аналіз даних рис. 2 показує, що у 2014/2015 навчальному році зменшився відсоток студентів, які навчаються за держзамовленням (60,8%) і, відповідно, збільшився відсоток студентів, які навчаються за контрактом (39,2%). Найбільший відсоток студентів, які навчались за державним замовленням за денною формою навчання спостерігається у 2013-2014 навчальному році – 63,1%.

Відсоток студентів, які навчаються на заочній формі навчання за державним замовленням, протягом 5 останніх років збільшився на 5% і складає у 2014/2015 навчальному році 23,1%. Відсоток студентів, які здобувають освіту за контрактом, зменшився і складає 76,9%. Найбільший відсоток студентів, які навчались за контрактом, був у 2010/2011 навчальному році – 81,9%. На наш погляд, зменшення кількості студентів-контрактників пов'язано з погіршенням економічної ситуації.

Основні вікові групи студентів денної форми навчання – це від 18 до 22 років (88,8%), заочної – віком від 19 до 25 років (72,2%). Найбільша кількість студентів ОКР «бакалавр» денної форми навчається за такими галузями знань: 0203 Гуманітарні науки (28,8%); 0401 Природничі науки (16,5%), 0301 Соціально-політичні науки (9,8%); 0302 Міжнародні відносини (7,4%); 0305 Економіка і підприємництво (6,0%); 0402 Фізико-математичні науки (4,4%); 0306 Менеджмент і адміністрування (4,1%).

У розрізі напрямів найбільша кількість студентів навчається на: 6.020303 «Філологія» (23,1% від загальної кількості студентів денної форми навчання ОКР «бакалавр»); 6.030401 «Правознавство» (8,0%); 6.040102 «Біологія» (7,1%); 6.030102 «Психологія» (5,7%); 6.030201 «Міжнародні відносини» (5,0%).

Серед студентів, які навчаються за ОКР «спеціаліст», виділяються спеціальності 7.03040101 «Правознавство» (17,2% від загальної кількості студентів денної форми навчання ОКР «спеціаліст»); 7.02030302 «Мова та література» (11%); 7.03020101 «Міжнародні відносини» (7,1%); 7.04010401 «Географія» (5,5%); 7.04010201 «Біологія» (5,0%).

За ОКР «магістр» найбільша кількість студентів навчається за спеціальностями 8.04020301 «Фізика» (8,4% від загальної кількості студентів денної форми навчання ОКР «магістр»); 8.04030101 «Прикладна математика» та 8.03020301 «Міжнародні економічні відносини» (по 6,9%); 8.02030301 «Українська мова та література» (6,5%); 8.04020101 «Математика» (6,0%).

На заочній формі навчання найбільша кількість студентів навчається за напрямками 6.030401 «Правознавство» (20,0% від загальної кількості студентів заочної форми навчання ОКР «бакалавр»); 6.020303 «Філологія» (16,0%); 6.040102 «Біологія» (14,0%); 6.030102 «Психологія» (12,3%); 6.030601 «Менеджмент» (5,1%).

ОКР «спеціаліст» – першу п'ятірку складають спеціальності 7.03040101 «Правознавство» (32,3% від загальної кількості студентів заочної форми навчання ОКР); 7.04010201 «Біологія» (13,6%); 7.03010201 «Психологія» (9,3%); 7.02030302 «Мова і література» (7,8%); 7.02010101 «Культурологія» (4,9%).

Найбільша кількість студентів ОКР «магістр» навчається за спеціальностями: 8.04010201 «Біологія» (17,1% від загальної кількості студентів заочної форми навчання ОКР «магістр»); 8.02030302 «Мова і література» та 8.03040101 «Правознавство» (по 14,8%); 8.02030201 «Історія» (10,0%); 8.03030101 «Журналістика» (8,8%).

Таким чином, на денній і заочній формах навчання на ОКР «бакалавр» найбільш привабливими є чотири напрями (6.020303 «Філологія», 6.030401 «Правознавство», 6.040102 «Біологія», 6.030102 «Психологія»), ОКР «спеціаліст» – три спеціальності (7.03040101 «Правознавство», 7.02030302 «Мова і література», 7.04010201 «Біологія»).

Україна, як демократична держава, дотримується вимог міжнародного співтовариства щодо рівноправності громадян, серед них і вимог щодо рівноправності за статевою ознакою, зокрема в освіті. На прикладі аналізу контингенту студентів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова можливо прослідкувати гендерний підхід окремо за формами навчання та ОКР «бакалавр», «спеціаліст», «магістр».

Так, серед загального контингенту студентів 74,2% складають жінки (від загальної кількості жінок), у тому числі по ОКР : «бакалавр» – 75,4%, «спеціаліст» – 68,8%; «магістр» – 69,3%.

Серед студентів денної форми навчання жінки складають 73,6%, у тому числі по ОКР: «бакалавр» – 75,0%; «спеціаліст» – 66,7%; «магістр» – 66,4%. (Тут і надалі розрахунки наводяться окремо по контингентам студентів ОКР «бакалавр», «спеціаліст», «магістр»).

На денній формі навчання найбільша кількість жінок навчається:

- за напрямом ОКР «бакалавр» – 6.020303 «Філологія» (30,5%); 6.040102 «Біологія» (7,9%); 6.030401 «Правознавство» (7,8%); 6.030102 «Психологія» (5,1%); 6.030601 «Менеджмент» (4,7%);

- спеціальностями ОКР «спеціаліст» – 7.02030302 «Мова і література» (15,5%); 7.03040101 «Правознавство» (12,2%); 7.03020101 «Міжнародні відносини» (8,9%); 7.04010201 «Біологія» (7,1%); 7.04020101 «Математика» (6,2%);

- спеціальностями ОКР «магістр» – 8.02030301 «Українська мова та література» (9,4%); 8.04020101 «Математика» (10,0%); 8.02030302 «Мова і література» (8,4%); 8.03020301 «Міжнародні економічні відносини» (7,8%); 8.04030101 «Прикладна математика» (7,2%).

Серед студентів заочної форми навчання жінки складають 76,0% від загального контингенту студентів заочної форми навчання, у тому числі по ОКР «бакалавр» – 76,6%, ОКР «спеціаліст» – 72,0%, ОКР «магістр» – 76,9%.

На заочній формі навчання найбільша кількість жінок навчається:

- за напрямом ОКР «бакалавр» – 6.020303 «Філологія» (20,0%); 6.040102 «Біологія» (18,0%); 6.030102 «Психологія» (14,3%); 6.030401 «Правознавство» (13,4%);

- спеціальностями ОКР «спеціаліст» – 7.03040101 «Правознавство» (29,5%); 7.04010201 «Біологія» (18,6%); 7.02030302 «Мова і література» (10,8%); 7.03010201 «Психологія» (10,5%);

- ОКР «магістр» – 8.04010201 «Біологія» (20,7%); 8.02030302 «Мова і література» (19,2%); 8.03040101 «Правознавство» (12,3%); 8.03030101 «Журналістика» (10,7%).

Слід зазначити, що є чисто «жіночі» напрями та спеціальності тобто де жінки складають 100 %. Це, на денній формі навчання – спеціальність 7.03030301 «Видавнича справа та редагування» (ОКР «спеціаліст»), 8.03010101 «Соціологія», 8.04010203 «Вірусологія» (ОКР «магістр»).

На заочній формі навчання це напрями 6.030303 «Видавнича справа та редагування», 6.030501 «Економічна теорія» (ОКР «бакалавр»), спеціальності 7.02030301 «Українська мова та література», 7.02030302 «Мова та література», 7.03020301 «Міжнародні економічні відносини», 7.03030101 «Журналістика», 7.03050901 «Облік і аудит», 7.04010203 «Вірусоло-

гія» (ОКР «спеціаліст»), 8.02030301 «Українська мова та література», 8.02030302 «Мова і література» (ОКР магістр).

Таким чином, можна зробити висновок, що жінки, в основному, навчаються на гуманітарних (педагогічних) напрямках та спеціальностях.

В Україні доступ громадян до здобуття вищої освіти розширено через реалізацію низки радикальних інновацій. Для молоді створені необхідні умови щодо отримання вищої освіти, соціального захисту.

Доступ до вищої освіти регламентується нормативно-правовою базою та правовими механізмами. Процедури та технології доступу визначаються умовами прийому до вищих навчальних закладів, які затверджуються наказом Міністерством освіти і науки України. На підставі цього документу кожен вищий навчальний заклад розробляє власні правила прийому. Технологія вступу реалізується у форматі „професійна орієнтація – зовнішнє незалежне оцінювання (або вступні випробування) – прийом документів – надання рекомендацій для зарахування – реалізація права вступників на обрання місця навчання – коригування списку рекомендованих до зарахування- «зарахування».

За даними інформаційної системи «Конкурс» у 2014 році до Одеського національного університету імені І. І. Мечникова для вступу на ОКР «бакалавр» подали документи 16135 осіб. Всього зараховано 2122 особи, у тому числі 1692 особи – на денну форму навчання та 430 – на заочну [2].

Розміщення державного замовлення за напрямками (спеціальностями), здійснюється Міністерством освіти і науки України з урахуванням профільності вищого навчального закладу.

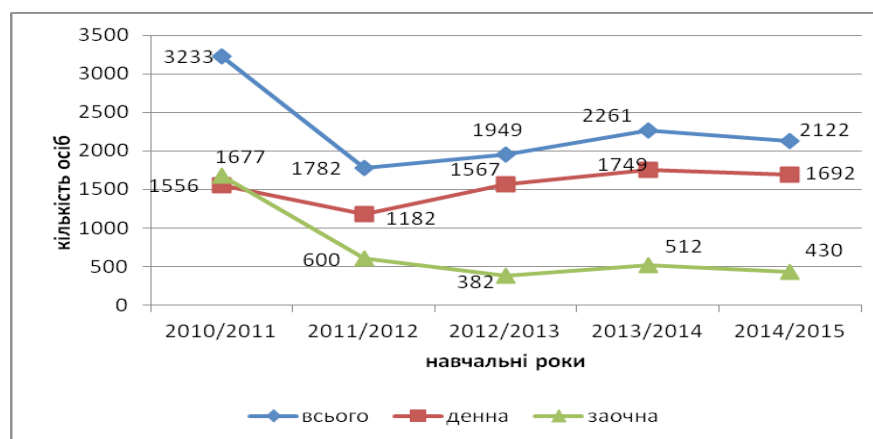

Рис. 3. Динаміка зарахування студентів на початковий цикл навчання до Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (2010-2015 роки)

Як бачимо з рис. 3, прийом студентів за останні 5 років зменшився на 34,4%, в основному за рахунок демографічної ситуації. Суттєво зменшилась кількість студентів, які вступали на заочну форму навчання – на 74,4%.

У 2014/2015 навчальному році до університету за державним замовленням зараховано 45,2% студентів, у тому числі: на денну форму навчання 51,5% студентів, на заочну – 20,2%.

Конкурс на бюджетні місця складав 15,81 особа на місце, загальний конкурс – 3,21 особа на місце.

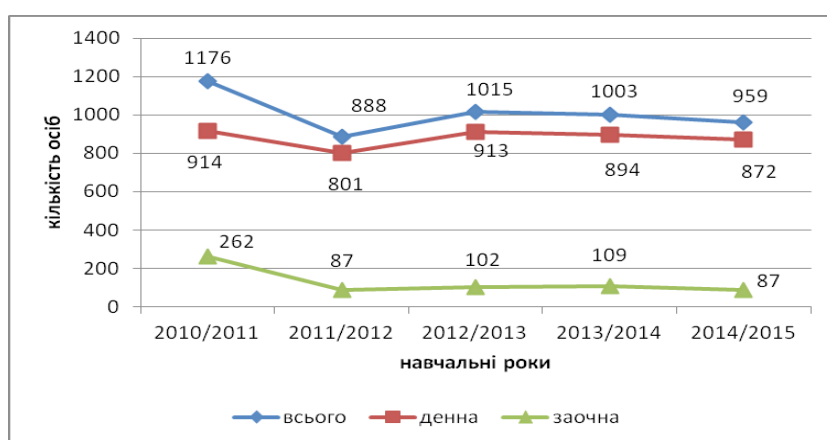

Рисунок 4. Динаміка зарахування студентів на початковий цикл навчання до Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за державним замовленням (2010-2015 роки)

На рис. 4 показано, що кількість зарахованих студентів за державним замовленням зменшується в 2011 році (на 288 осіб), збільшується у 2012 році (на 127 осіб) і протягом останніх двох років суттєво не змінюється.

Слід зазначити, що формування проектних показників обсягу державного замовлення на підготовку кадрів з вищою освітою за ОКР «бакалавр» на основі повної загальної середньої освіти було здійснено з урахуванням збільшення у 2012 році кількості випускників старшої школи у порівнянні з 2011 роком на 124,2 тис. осіб (з 195,8 тис. осіб до 320 тис. осіб – на 38,8%) .

План прийому залежить і від такого явища, як міграційні потоки молоді за освітнім фактором. По результатам моніторингу у 2014 році до Одеського національного університету імені І. І. Мечникова поступило

76,6% - мешканців Одеської області та 23,4% – мешканців інших областей. Найбільша кількість абітурієнтів поступила з Миколаївської (3,6%), Донецької (3,2%), Винницької (3,1%) областей.

Аналізуючи ситуацію по Одеській області, можна зробити висновок, що серед зарахованих студентів домінують мешканці міської місцевості (67,3%). Мешканці сільської місцевості складають відповідно 32,7%.

Серед мешканців міської місцевості переважають одесити (86,4%). В структурі сільської місцевості переважну більшість абітурієнтів складають мешканці Біляївського (13,6%); Болградського (6,5%); Кілійського (5,9%); Овідіопольського (5,7%), Комінтернівського і Роздільнянського районів (по 5,5%).

Таким чином, при формуванні обсягу прийому за державним замовленням за освітньо-кваліфікаційними рівнями враховується не тільки загальна кількість випускників старшої школи, але і випуск старшокласників на регіональному рівні.

Слід зазначити, що формування державного замовлення з 2013 року здійснюється відповідно до Закону України від 20.11.2012 № 5499-17 «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» [3], постанови Кабінету Міністрів України від 20.05.2013 № 363 «Про затвердження Порядку розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» [4] та наказу Міністерства освіти і науки України від 30.05.2013 № 648 «Щодо затвердження Положення про конкурсну комісію Міністерства освіти і науки України з відбору виконавців державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» [5].

За умов проведення в Україні радикальних соціально-економічних перетворень, формування ринкових відносин, докорінної перебудови всього господарського механізму, згортання виробництва, значного збільшення масштабів вивільнення працездатних кадрів, формування нового ринку праці важливого загальнодержавного значення набуває високий рівень кваліфікації та компетентності фахівців у різних галузях виробництва.

У 2014 році Одеським національним університетом імені І. І. Мечникова випущено 1485 спеціалістів та магістрів (денна форма – 967 осіб, заочна – 518 осіб).

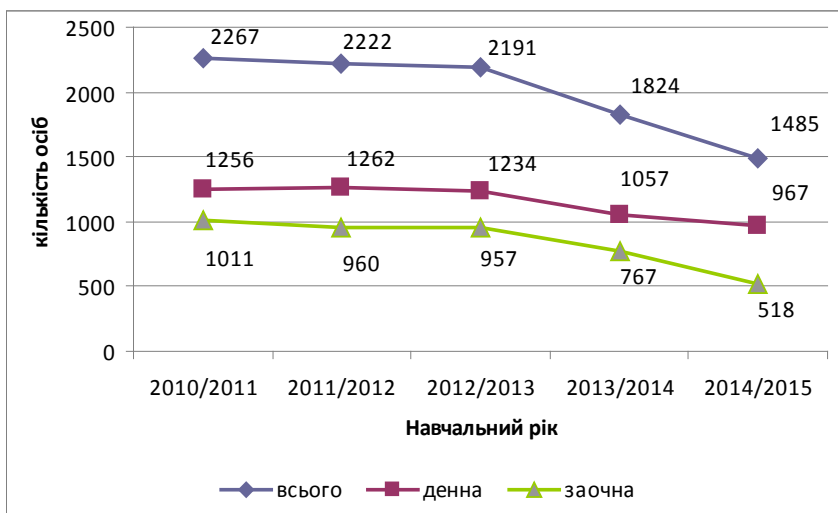

Рис. 5. Динаміка випуску спеціалістів та магістрів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (2010-2015 роки)

На рис. 5 проаналізовано динаміку випуску фахівців ОКР «спеціаліст» та «магістр» Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Як бачимо, випуск спеціалістів та магістрів у порівнянні з 2010/2011 навчальним роком зменшується на 34,5%.

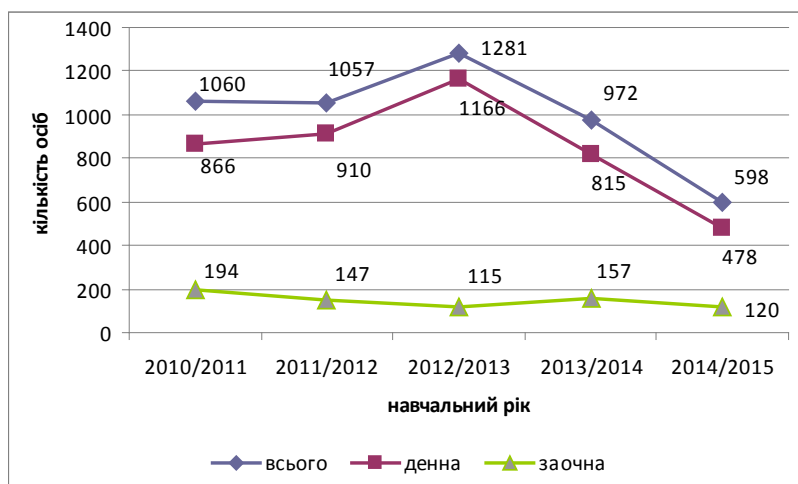

Рис. 6. Динаміка випуску спеціалістів та магістрів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за державним замовленням (2010-2015 роки)

Рис. 6 показує, що у 2012/2013 навчальному році на 17,2% збільшилась кількість випускників, які навчались за державним замовленням, але у 2014/2015 навчальному році відбулось значне зменшення (на 53,3%). Це відбулось за рахунок збільшення/зменшення місць державного замовлення на денній формі навчання. На заочній формі навчання кількість місць державного замовлення суттєво не змінюється.

Найбільша кількість випускників-контрактників навчалась у 2014 році (59,7%). За формами навчання – денна, 2014 рік (50,6%); заочна, 2013 рік (87,9%). На заочній формі навчання кількість випускників-контрактників значно перевищує кількість випускників-бюджетників.

Слід зазначити, що тенденція зменшення державного замовлення на ОКР «спеціаліст» та «магістр» спостерігається в цілому по країні і залежить від процентного співвідношення до випуску фахівців ОКР «бакалавр». Так, у листі Міністерства освіти і науки України від 23.10.13 № 1/9-741 «Щодо формування конкурсних пропозицій обсягу прийому та випуску фахівців з вищою освітою на 2014 рік» зазначено, що сумарний прийом на навчання для здобуття освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліста та магістра повинен становити не більше 90% від чисельності випуску за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра у 2014 році у такому співвідношенні: на підготовку спеціалістів-до 60%, магістрів – до 30%. Загалом, співвідношення прийому на навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра для технічних спеціальностей повинен становити 10-15%, природничо-математичних та інженерно-технічних спеціальностей – 15-20 %, мистецьких спеціальностей – 20-25 %, гуманітарних спеціальностей – 25-30% [6].

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова відомий не тільки на Україні, а й у світі. Міжнародна діяльність є пріоритетним напрямом розвитку навчального закладу. Університет одним з перших в Україні став членом Європейської Університетської Асоціації, Всесвітньої Асоціації Університетів, Наглядової Ради Magna Charta, одним з членів-засновників Євразійської Асоціації Університетів, він є членом Чорноморської Мережі Університетів, Дунайської конференції ректорів та багатьох інших організацій.

Підготовка іноземних громадян в Одеському регіоні має свою історію та традиції. Наприкінці XIX Одеському університету було дозволено брати на навчання іноземних громадян. Як правило, це були представники слов'янських народів Балканського півострова.

Після другої світової війни процес підготовки іноземних громадян для зарубіжних країн набув інтенсивного та планового характеру. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова у 1947 році одним із перших розпочав таку підготовку.

У 2014/2015 навчальному році контингент іноземних студентів складає 274 особи. Найбільша кількість студентів із Туркменістану (63 особи), Китаю (59 осіб), Азербайджану (25 осіб), Молдови (24 особи), Туркменістану (22 особи).

Подальший розвиток Одеського національного університету імені І. І. Мечникова пов'язаний з імплементацією Закону України «Про вищу освіту» [7]. Програмою розвитку навчального закладу на період 2010-2020 роки передбачено:

- розкриття дослідницького потенціалу, максимальне наближення до основних характеристик університету світового класу, створення передумов для входження до 500 кращих університетів світу за визнаними університетськими рейтингами;

- збереження балансу досвідчених та молодих викладачів і науковців;

- залучення провідних фахівців українських і зарубіжних університетів та наукових центрів;

- участь університету у створенні міжрегіональних, міжвідомчих виробничо-технологічних і науково-технологічних кластерів, що охоплюють практично всі сфери економіки;

- активне та взаємовигідне партнерство із закордонними університетами, науковими і промисловими організаціями та компаніями;

- підвищення ролі студентського самоврядування як рівноправного партнера в управлінні університетом.

Список використаних джерел та літератури

1. Інформаційний освітній ресурс «Освіта.ua» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/>.
2. Інформаційна система «Конкурс – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.vstup.info.
3. Закон України від 20.11.2012 № 5499-17 «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» //Відомості Верховної Ради – 2014. – № 1. – Ст. 6.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.05.2013 № 363 «Про затвердження Порядку розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.

5. Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.05.2013 № 648 «Щодо затвердження Положення про конкурсну комісію Міністерства освіти і науки України з відбору виконавців державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua.
6. Лист Міністерства освіти і науки України від 23.10.13 № 1/9-741 «Щодо формування конкурсних пропозицій обсягу прийому та випуску фахівців з вищою освітою на 2014 рік» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua.
7. Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004.